

nosti i naučnim radnicima. Ta je inicijativa bez sumnje vrlo dobra i trebalo bi očekivati da ona obuhvati i literaturu na drugim jezicima. Najzad, vredno je pomenuti da je u ovoj rubrici (br. 28) Živan Kumanov objavio vrlo korisnu bibliografiju radova o NOB-u objavljenih po raznim časopisima i godišnjacima.

Kao što se vidi, *Zbornik za društvene nauke* Matice srpske vrlo je bogat sadržajem i kvalitetom, te kao takav u potpunosti ispunjava svoju značajnu misiju eminentnog glasila jedne stare i visoko afirmirane kulturne ustanove i jednog krupnog kulturnog centra kakav je danas Novi Sad.

Čedomir Popov

AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE IV, BUDAPEST 1962.

Komisija za agrarnu historiju Mađarske akademije nauka izdaje već četvrtu godinu svoj časopis »Agrártörténeti szemle (Historia rerum rusticarum)«, s veoma vrijednim i za naše ekonomske historičare zanimljivim priložima o različitim pitanjima razvoja seoske privrede i društva u mađarskim krajevima od XV. XVI st. do danas. Dva sveska (1—2 i 3—4) za 1962. g. donose na 667 str. rasprave (1—181, 365—568), priloge (182—292, 569—633), diskusiju i kroniku (293—339, 634—648) i pregled agrarno-historijskih publikacija (340—364, 649—667).

Najveći dio prostora obuhvaćaju *rasprave i priloge*. Opsežni rezimeji na ruskom i njemačkom jeziku (uz mnogo tabelarnih pregleda i neke dokumente objavljene na izvornom njemačkom jeziku) omogućuju korisnu upotrebu časopisa i onima koji ne vladaju mađarskim jezikom. Služeći se tim rezimeima, osvrnut ćemo se ukratko na te radove.

Redakcija je na uvodnom mjestu svakog sveska dala riječ po jednom vanjskom suradniku i to iz Sovjetskog saveza. D. Pohilevič (Lavov) piše o »kapitalističkim« kolebanjima u povijesti feudalnog veleposjeda« (1—13). Autor se suprotstavlja simplificističkim postavkama o razvoju kapitalističkih proizvodnih odnosa u poljoprivredi na području istočno od Labe, prema kojima se različite izdvojene pojave kao na pr. narušavanje naturalnog karaktera vlastelinskog gospodarstva, jednostavna robna produkcija, novčana renta, najamni rad ili privredna nejednakost seljaka uzimaju same po sebi za sigurne pokazatelje raspadanja feudalizma i razvoja kapitalističke poljoprivrede. S više primjera iz agrarno-ekonomske historije Poljske u XVI—XVII st. dokazuje da se u stvari radi o prolaznim pojavama i da razvojna linija obiluje znatnim kolebanjima koja su uvjetovana specifičnim situacijama i pretežno vanekonomskim uzrocima (ratna pustošenja, epidemije i sl.). Navedene pojave a napose primjeri upotrebe najamnog rada ili slučajevi podavanja novčane rente mogu se, po mišljenju autora, potpuno uklopiti u okvir agrarnih odnosa feudalnog društva i nisu (u vrijeme, o kojem on u ovom radu govori) posljedica kapitalističke, nego robonovčane privrede.

Drugi sovjetski historičar V. K. Jacunskij (Moskva) objavljuje prilog pod naslovom: »Promjene u razmještaju poljodjelstva u evropskoj Rusiji od kraja XVIII st. do Prvog svjetskog rata« (365—402). Uz pomoć iscrpnih tabelarnih pregleda prikazan je proces definitivnog privođenja poljoprivredi prostranih stepskih područja na jugu i istoku evropske Rusije u toku XIX stoljeća.

U rubrici »Diskusija« dao je I. Wellmann oveći rad: »Prilog pitanju o metodi naše agrarne historije« (293—339), u kojem govori o jednom velikom pothvatu mađarskih agrarnih historičara. On ukazuje najprije na nužnost cjelovitog zahvata u agrarno-ekonomsku problematiku, koji treba da osvjetli razvitak proizvodnih sna-

ga (agrarno-tehnička istraživanja), razvitak proizvodnih odnosa (agrarno-socijalna istraživanja) i njihov uzajamni utjecaj u procesu nastajanja određene strukture agrarne privrede. Zatim razmatra neka metodička pitanja, pred kojima stoje historičari agrara u Mađarskoj s obzirom na provođenje *agrarno-tehničkih istraživanja*. Po njegovu mišljenju, ta se materija može obraditi na tri načina: 1) prikazom širenja neke biljne kulture ili grane stočarstva (i s tim u vezi upotrebe odgovarajućih radnih instrumenata i primjene pogodnoga proizvodnog sistema); 2) analizom gospodarstva neke manje ili veće ekonomsko-socijalne jedinice (seljačko gazdinstvo, općina, vlastelinstvo); 3) utvrđivanjem agrarne situacije na većem području, eventualno u čitavoj zemlji u jednom — za to najprikladnijem — momentu. Nedostatak prvog načina obrade leži u činjenici da se pri tom često gubi iz vida cjelina privrednih kretanja i da se sumiraju podaci koji nisu organski povezani; radovi iz druge grupe omogućavaju bolje upoznavanje stvarnoga privrednog života, ali im prijeti opasnost nesagledavanja historijskog procesa u široj perspektivi. Upravo takvu perspektivu pružaju istraživanja iz treće grupe — koja nam daju veoma instruktivne *presjeka* kroz čitavu agrarno-historijsku problematiku obradenog područja u određenom času. Premda im nedostaje dublja organska veza i bliskost dnevnom životu, ti presjeci pružaju izvanredno pogodnu podlogu i polaznu tačku za precizno uočavanje i detaljnije ispitivanje ključnih problema iz agrarno-ekonomske historije.

Mađarskim agrarnim historičarima stoje u periodu kasnog feudalizma za takve zahvate na raspolaganju konskripcije iz god. 1715, 1720, 1728, 1770—80, 1828; komisija za agrarnu historiju pri Akademiji nauka pristupila je obradi ovih popisa statističkom i kartografskom metodom, koje se međusobno dopunjuju. Autor se napose zadržava na kartografskoj obradi i ističe da će ona dati podlogu za izradu agrarno-historijskog atlasa Mađarske. Raznovrsnih podataka ima osobito u popisu iz 1828; njihova usporedba sa stanjem 1720. poslužit će utvrđivanju osnovne razvojne linije agrarne privrede do uoči ukidanja feudalnih odnosa na području Mađarske. Rezultati tog rada bit će nesumnjivo dragocijerni i za naše agrarne historičare.

U rubrici »Kronika« surađuje češki historičar A. Míka sa skupnim prikazom o istraživanjima, nakon 1945, razvitka čehoslovačkog seljaštva u periodu kasnog feudalizma (634—648).

Radovi u rubrikama »Rasprave« i »Prilozi« svrstani su kronološkim redom, pa ćemo i u ovom prikazu dati pregled rasprava i priloga u cjelini prema redoslijedu perioda koje obrađuju.

I. Bersényi, »O nekim pitanjima poljoprivredne proizvodnje u XIV—XV st.« (569—578), prikazuje na temelju urbarskih i drugih popisa tadašnje stanje seljačkih gazdinstava na imanjima obitelji Töttös, smještenim uz tok Duńava.

U članku: »Uzgoj žitarica u zapadnoj Ugarskoj na kraju XV i u poč. XVI st.« (14—24), F. Maksay analizira raspored alodijalnih (dijelom i seljačkih) zemljišnih parcela namijenjenih uzgoju žitarica, prema urbarijalnom popisu za vlastelinstvo Sárfeńék u zap. Ugarskoj, s početka XVI stoljeća. Takve vlastelinske parcele uglavnom su smještene na rubu šumskih ili močvarnih površina i pretežno su većeg opsega, na temelju čega autor zaključuje da su nastale krčenjem i melioracijama nedugo prije popisivanja te da ukazuju na pojačanu žitnu proizvodnju zapadno-ugarskih krajeva na prijelazu u XVI st., za potrebe opskrbe sve brojnijeg stanovništva u obližnjem Beču.

Gy. Káldy-Nagy publicira pod naslovom: »Poljoprivredna produkcija carskih has-dobara trgovišta Tolna u XVI st.« (579—601) popise podložnika trgovišta Tolna iz 1553. i 1576; njihovom usporedbom uočava neka kretanja u poljoprivrednoj produkciji tog imanja pod turskom upravom.

I. Éri publicira mađarski pisani dokument iz 1584 (182—192), u kojem su sa držani podaci o nekim vrstama tadašnjega zemljišnog posjeda stanovništva sela Nyársapát u Alföldu. Selo je u XVII st. raseljeno, dijelom zbog pritiska turske vlasti a dijelom zbog zahvata zemlje sa strane obližnjih većih naselja.

I. N. Kiss publicira popis poljoprivrednih vanselišnih parcela seljačkog stanovništva županije Zemlén iz XVI st. (602—612) i procjenjuje njihov opseg i visinu produkcije u okviru čitavoga seljačkog posjeda.

V. Zimányi prikazuje »Alodijalno gospodarstvo na skupnom posjedu Rohonc-Szalónak u sredini XVII st.« (25—51). Veoma instruktivni prilog, nadopunjen s više tabelarnih pregleda, upoznaje nas s ekonomikom vlastelinstava Rohonc-Szalónak obitelji Batthyány u XVI i XVII stoljeću. Na tim posjedima, upravljanim zajednički, mogu se začeci alodijalnog gospodarstva slijediti unatrag do početka XV st., dok se intenzivno širenje i zaokruživanje alodijalnih oranica, livada i vinograda — dijelom na štetu susjednih seljačkih čestica — zapaža u XVI st., u znatno manjoj mjeri i kasnije. Od ukupnih količina žitarica, kojima je vlastelinska uprava raspolagala u sredini XVII st., redovno je oko 60% alodijalnog porijekla a ostalo potječe od desetinskog podavanja; vlastelinski vinogradi daju 22% prinosa vina. Međutim, premda vlastelin povremeno iznosi znatnije viškove agrarnih proizvoda (žitarice, vino, stoku) na tržište, najveći dio naturalija služi opskrbi sámog vlastelinskog dvora, koji u 30-tim i 40-tim godinama XVII st. obuhvaća do tri ili četiri stotine stalno prisutnih osoba. Naročito je značajna autorova konstatacija da sve do kraja tog stoljeća alodijalno gospodarstvo počiva na upotrebi robotne radne snage podložnika, iako su (iz sredine XVII st.) zabilježeni planovi za prijelaz na najamni rad. Uzrok takvom stanju proizvodnih odnosa s pravom vidi u spomenutoj činjenici da alodijalno gospodarstvo unatoč pojedinačnim nastupima na tržištu nije bilo prvenstveno namijenjeno robnoj produkciji.

U prilogu: »Razvitak plodoreda u županiji Somogy 1720—1848« (193—200) K. T. Mérey razmatra konstituiranje određenog plodoreda da području županije Somogy, smještene između Blatnog jezera i Drave, u periodu nakon oslobođenja ispod turske vlasti. Autor polazi od stanja utvrđenog konskripcijom g. 1720, prema kojem je od 204 naselja bilo moguće utvrditi sistem obrade poljoprivrednih površina za 72%. Kod 8% naselja primjenjuje se tada — zbog posljedica turske okupacije — pašnjačko gospodarstvo; prevladava, međutim, dvopoljni sistem (55%), pri kojem se polovina zemlje ostavlja na ugaru i koristi za ispašu, dok svega 9% naselja primjenjuje tropoljni sistem (trećina zemljišta za zimske, trećina za ljetne usjeve, trećina na ugaru).

Od 30-tih godina XVIII st. opaža se u većoj mjeri kolonizacija i s tim u vezi reguliranje selišnog konstitutiva seljačkih gazdinstava i uvođenje urbarijalnih obaveza, što dovodi do promjene u načinu obrade. Prema podacima uoči donošenja ugarskog urbara 1767. bilo je moguće utvrditi plodored za 51% od svih naselja županije; kod polovine takvih naselja već se primjenjivao tropoljni sistem. Konskripcija iz 1828. zabilježila je tropoljni sistem kao način obrade zemljišta kod 72% naselja, dvopoljni sistem kod 24%, dok pašnjačko gospodarstvo primjenjuje još samo jedno naselje pri Dravi. Autor ističe da su se uvođenju naprednijeg kombiniranog plodoreda, po kojem se na ugaru zasijava krmno bilje, suprotstavljali feudalni gospodari, budući da to bilje nije bilo obuhvaćeno urbarijalnom obavezom desetinskog podavanja; zbog toga je još 1853. na području županije Somogy prevladavao tropoljni sistem.

I. Balogh, u članku pod naslovom: »Gospodarstvo salaša u Velikoj ugarskoj nizini u god. 1830—1840« (617—633), istražuje postanak i karakteristične crte salaških gospodarstava u Alföldu; ističe da se radi o specifičnoj pojavi na tom području,

koja je, s obzirom na agrarno-tehničku organizaciju, donekle srodna s njemačkim majurskim gazdinstvom ili engleskim sistemom farmi.

Vlastelinstvo Derecske, u blizini Debrecina, koje je od 1720—1860. pripadalo obitelji Eszterházy, obuhvaćalo je 16 seoskih općina i više pustara. I. Szendrey prikazuje (201—207) iscrpnim tabelama zanimljiv sistem poslovanja na zajedničkim, općinskim površinama, pri čemu su podložnici vlastelinstva svoje porezne obaveze prema državi podmirivali uglavnom iz prihoda općinskih gazdinstava. Tek 1839. likvidiran je taj sistem zbog mnogih zloupotreba u upravljanju, kojim su rukovodili seoski suci.

U prilogu: »Stočarstvo na vlastelinstvima Sárospatak i Regéc u prvoj pol. XIX st.« (234—265), popraćenom s više tabela i grafikona, J. Oláh analizira stanje uzgoja konja, goveda, ovaca i svinja na oba vlastelinstva do ukidanja feudalnih odnosa. On zaključuje da je glavna grana stočarstva bio uzgoj ovaca (u 30-tim i 40-tim godinama do 7000 komada); vlastelin je na tržište iznosio u prvom redu vunu, ali i druge stočarske proizvode.

D. Kosáry objavljuje pod naslovom »Jedno gospodarsko putovanje po Ugarskoj u vrijeme Josipa II« (208—233) na izvornom njemačkom jeziku instruktivni elaborat riječkog trgovca J. B. Nayssa s njegova putovanja po hrvatskim i ugarskim krajevima 1787. O tom elaboratu, kojim se poslužio i Nikola Škrlec pri izradi svojih ekonomskih projekata 1790—91, detaljnije smo pisali u HZ XV, 1962.

U manjem prilogu (613—616) G. Vastagh opisuje način rada drvno-splavarskih pogona u gorju Börzsöny u XIX stoljeću.

U radu: »Széchenyi i oslobođenje kmetova« (52—94) I. Orosz razmatra jedno važno pitanje iz historije socijalno-ekonomskih ideja u Ugarskoj do sredine XIX stoljeća. Prema mišljenju autora, Széchenyijevi stavovi u odnosu na položaj seljaka-kmetova u Ugarskoj imaju dijelom svoj korijen u njegovim liberalno-humanističkim pogledima — zbog čega se zalagao za otklanjanje patrimonijalnog sudovanja tj. pravne ovisnosti seljaka, kao i za ukidanje antiliberalnoga staleškog ustava koji je onemogućavao da seljaci budu zastupljeni na saboru. U pogledu ekonomskih odnosa podložnika i feudalnih gospodara, Széchenyi je polazio u prvom redu sa stanovišta racionalizacije privrede, zbog čega je smatrao potrebnim da se robotna i desetinska podavanja zamijene naprednijim produkcionim formama. Njegov interes usmjeren je na dinamičniji razvoj plemićkog veleposjeda, koji treba osloboditi avicitetnih i fiskalitetnih zapreka i pretvoriti u otudivo privatno vlasništvo, s pravom na prodaju, zalaganje i uopće promet nekretnina, ne samo između plemića nego i neplemića. Takav stav nužno je dovodio također do zahtjeva za priznavanjem prava zemljišnog vlasništva i otudivosti seljačkih gazdinstava, premda Széchenyi ne predviđa potpuno izjednačavanje neplemićkog i plemićkog posjeda, jer za ovaj posljednji zadržava poreznu slobodu.

Kako autor smatra, Széchenyijevi pogledi bili su progresivni u vrijeme kad nastaju tj. u 20-tim i 30-tim godinama XIX st., ali ih je u deceniju pred ukidanje feudalnih odnosa prerasla borba liberalnoga srednjeg i malog plemstva za radikalnije razrješenje tih odnosa. Dok je opozicija na čelu s Kossuthom, polazeći od fakultativnog otkupa koji je proglašen na saboru 1832—36, istakla zahtjev da se ozakoni obavezni otkup kmetovskih selišta, za Széchenyija je fakultativni otkup predstavljao krajnju granicu ustupaka od strane zemljišnih gospodara. Zbog toga on nije u većoj mjeri učestvovao u pripremanju zakonsko oslobođenje kmetova 1848, premda je nakon njegovog sankcioniranja djelovao kao pristaša oslobođenja dotadašnjih kmetova.

Gy. Spira (266—278) govori o pokušaju K. Tarnóczyja, konzervativnog zastupnika županije Njitra u Ugarskom saboru 1848, da 25. III (tj. tjedan dana nakon izglasavanja zakona o oslobođenju kmetova) jednim prijedlogom dopune tom za-

konu u stvari uvelike ograniči njegovo djelovanje i omogući prisvajanje seljačke zemlje od strane veleposjednika. Zbog otpora liberalne većine taj prijedlog nije ni došao pred sabor, štaviše, svi su štampani primjerci podneska uništeni, tako da dosada nije njegov sadržaj bio detaljnije poznat; autor je našao izvorni rukopis, koji omogućava potpun uvid u koncepcije Tarnóczyja.

Posmrtno objavljeni prilog V. Sándora: »Mehanizacija vršidbe žitarica u Ugarskoj« (403—446) upoznaje nas, uz upotrebu 20 opsežnih tabelarnih pregleda, s razvojem primjene mehanizacije pri vršidbi žitarica u Ugarskoj. Autor konstatira, da je prodor strojeva u agrarnu proizvodnju u Engleskoj i SAD povezan sa širenjem upotrebe kosilica, dok u istočnoj Evropi prevladava mehanizacija, vršidbe. Počevši od 1852, kad je u Ugarskoj puštena u pogon prva parna vršilica (izrađena u Engleskoj), neprekidno raste broj takvih strojeva — pretežno na imanjima veleposjednika. S razvitkom domaće industrije naglo se povećava količina parnih vršilica koje godišnje ulaze u pogon: do 1895. iznosi njihov godišnji prosjek 300, a do 1905. već 550 komada, tako da je u 1915. ugarska poljoprivreda raspolagala sa 20 tisuća takvih strojeva.

Autor detaljno analizira raspodjelu vršilica i pomoćnih strojeva po pojedinim područjima i prema veličini posjeda. Zaključuje da su sva gazdinstva iznad 100 jutara raspolagala s parnim vršilicama te da je 1915. njihovom primjenom obavljen posao koji bi odgovarao polugodišnjem radu 300.000. poljoprivrednih radnika, što je nesumnjivo značajan uzrok porasta nezaposlenosti seljačkog stanovništva i masovnog iseljavanja na početku XX stoljeća.

Oveći rad predstavlja članak I. Dolmányosa u dva dijela: »Problemi istočno-evropskih agrarnih reformi 1917—1939« (129—156, 537—568). U uvodnom osvrtu na dosadašnju građansku historiografiju o agrarnim reformama u Istočnoj Evropi između dva rata, autor ističe da je ona, općenito uzevši, zastupala proturevolucionarne tendencije buržoaskog agrarno-reformnog postupka i u tom smislu se načelno neprijateljski odnosila prema sovjetskoj politici u agrarnom pitanju. Međutim, on razlikuje grupu pisaca iz različitih zemalja Antante koji zastupaju poglede vladajućih krugova novih država, nastalih nakon 1918, od njemačkih i njima bliskih autora koji brane interese predratnih njemačko-mađarsko-talijanskih veleposjednika. Dok prvi priznaju potrebu umjerenih reformi, pri čem u francusko-engleskim radovima možemo naći kritiku socijalnih posljedica djelovanja njemačkih »divovskih« posjeda u području Baltika ili njemačko-austrijskih u Češkoj, kod drugih se jače osvjetljavaju slabi rezultati provedenih zahvata i pri tom ističe, privredni nered koji su uzrokovali. Veliko značenje, po mišljenju autora, imaju prilozima sovjetskih istraživača kritici građanskih zemljišnih reforma, ali još uvijek nedostaje temeljita marksistička analiza zajedničkih crta agrarno-reformnog procesa u Istočnoj Evropi tj. na području koje se (uz tadašnji teritorij Sovjetskog saveza) proteže od Estonije do Grčke. Tom zadatku namijenjen je ovaj rad.

Nakon historiografskog uvoda autor prelazi na prikaz nekih bitnih karakteristika agrarne ekonomike u istočnoevropskim zemljama do I svj. rata. Upozorava na njenu drugačiju ulogu u narodnoj privredi, negoli je to bilo na zapadu Evrope, budući da se ogroman postotak stanovništva bavi poljoprivredom. Osim toga, proces ukidanja feudalnih odnosa, koji je proveden u toku XIX st., ostavio je u velikom broju na životu veleposjede feudalnog porijekla; štaviše, na Balkanu je u nekim krajevima očuvan gotovo netaknut »feudalizam muslimanskog tipa«. Takvo je naslijeđe u mnogom utjecalo na tok agrarne reforme.

Autor zatim opisuje posjedovne odnose u pojedinim zemljama Istočne Evrope uoči I svj. rata i zaključuje da unatoč feudalnih preostataka, zaostale produkcione tehnike, svojevrsne isprepletenosti socijalnih, nacionalnih i vjerskih suprotnosti — ipak istočnoevropsko agrarno društvo predstavlja već tada srodnu cjelinu. On ističe

utjecaj ratnih zbivanja na porast socijalno-političkih sukoba i na revolucioniranje seljaštva. Agrarna politika sovjetske države također je nailazila na snažan odjek u susjednim zemljama.

Drugi dio rasprave Dolmányos je posvetio razmatranju agrarno-reformnih zavata u pribaltičkim državama Estoniji, Letoniji i Litvi u periodu između dva rata.

M. Szuhay, »Uloga politike državne intervencije u vrednovanju poljoprivrednih proizvoda za vrijeme krize 1929—33« (157—181), detaljno obrađuje različite mjere kojima je mađarska državna uprava nastojala na području agrara otkloniti negativne posljedice privredne krize u prvim godinama nakon 1929. On konstatira da se u periodu do 1933. uglavnom radilo o održanju cijena poljoprivrednih proizvoda u unutrašnjem saobraćaju, dok se u narednim godinama opaža jača orijentacija prema monopoliziranju i reguliranju izvozne trgovine.

Na probleme agrarne reforme odnosi se i članak F. Donátha, »Jedan zakašnjeni program — Prijedlog agrarne reforme Partije malih posjednika« (279—292). Autor nas upoznaje s dosad nepubliciranim programom za agrarnu reformu mađarske Partije malih posjednika, izrađenim potkraj II svj. rata, nakon što je lijevo krilo protuhitlerovske koalicije objavilo svoj opsežni agrarno-reformni plan. Po ocjeni autora, stavovi Partije malih posjednika čine u stvari »radikalni buržoaski program«, a njihovo poznavanje omogućava bolje osvjetljavanje sukoba među pojedinim faktorima koalicije u borbi za rješavanje zemljišnog pitanja i za demokraciju uopće.

Dosada spomenute rasprave i prilozi obuhvaćaju uglavnom uže područje Mađarske, ali su zbog srodnosti problematike od interesa i za naše agrarno-ekonomske historičare. Izravno se na jugoslavenske zemlje u okviru Habsburške monarhije odnosi opsežan rad, koji pod naslovom »Prilozi strukturi agrarnog stanovništva Austro-ugarske monarhije oko god. 1900.« objavljuje T. Kolossa; u dva dijela (95—128, 447—536) taj prilog zaprema oko 1/5 prostora čitavog godišta.

Autor je postavio sebi zadatak da s pomoću usporedne analize raznovrsnih austrijskih i ugarskih statističkih podataka oko 1900. ispita sastav agrarnog stanovništva i međusobni odnos pojedinih njegovih slojeva te na taj način ustanovi bitna obilježja agrarno-socijalnih tipova u različitim područjima Monarhije. Ukazat ćemo na osnovne rezultate rada, kako ih Kolossa formulira na kraju članka:

1. U pogledu razvoja kapitalističkih odnosa u poljoprivredi razlikuje se zapadni dio Monarhije (alpske i češke zemlje), s racionalnim i uz tržište usko povezanim gospodarstvom, od istočnog dijela (prikarpatske zemlje, Ugarska i Hrvatska), gdje nalazimo zaostalo seljačko gazdinstvo i nekadašnji feudalni veleposjed.

2. Sa stanovišta tipova gospodarstva slika je ponešto drugačija; područja u kojima prevladava seljačko gazdinstvo smještena su na zapadu i jugu države (alpske zemlje i krajevi naseljeni jugoslavenskim življem, napose nekadašnji krajiški teritorij), dok veleposjed dominira u Ugarskoj, Češkoj i građanskoj Hrvatskoj.

3. Daljnji element koji autor uzima u razmatranje je socijalno porijeklo radne snage; u alpskim zemljama radi se ponajviše o stalnim gospodarskim slugama; u prikarpatskim i jugoslavenskim zemljama radnu snagu daju siromašni seljaci a u Ugarskoj i Češkoj nadničari.

Kombinacijom navedenih kriterija autor uočava nekoliko tipova strukture agrarnog društva i privrede u pojedinim zemljama Monarhije potkraj njena postojanja, o kojima detaljnije govori u članku. Temeljito provedeno istraživanje — u raspravi je dato preko trideset samostalno izrađenih tabelarnih pregleda — kao i precizna argumentacija zaključaka zahtijevaju zaseban iscrpniji osvrt na taj rad.

Igor Karaman

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB